

મહાદેવ દેસાઈ સમાજસેવા સંકુલ
ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ : અમદાવાદ
ગ્રંથાલય અને માહિતી વિજ્ઞાન પારંગત (M. L. I. Sc.) અભ્યાસક્રમ
વર્ષ : 2023 - 24

સત્ર-1

પાઠ્યક્રમનું આયોજન

પ્રશ્નપત્ર ક્રમાંક	વિષય	ક્રેડિટ	કલાક
101	માહિતી અને પ્રત્યાયન	4	60
102	ગ્રંથાલય સ્વયંસંચાલન અને નેટવર્કિંગ	4	60
103	સંશોધન પદ્ધતિઓ અને આંકડાકીય રીતો	4	60
104	ગ્રંથાલય અને માહિતીકેન્દ્રોનું વ્યવસ્થાપન	4	60
	ગુજરાતી પ્રત્યાયન અને પ્રસાર	2	-
	પદયાત્રા અને ગ્રામશિબિર	-	
	ઉદ્યોગ	2	

પાઠ્યક્રમ-101 : માહિતી અને પ્રત્યાયન (Information and Communication)

પરિણામ (Outcome)

- વિદ્યાર્થીઓ,સમાજમાં માહિતીની ભૂમિકાથી પરિચિત થશે.
- જુદા જુદા પ્રકારની પ્રવૃત્તિઓ માટે આવશ્યક માહિતીની સમજ કેળવશે.
- માહિતી અને જ્ઞાનના અર્થશાસ્ત્ર અને વ્યવસ્થાપન વિષે જાણશે.
- સમાજના માહિતી સ્ત્રોતની ખાસિયતોથી વાકેફ થશે.

કલાક

એકમ-1

15

- માહિતી-લાક્ષણિકતાઓ, પ્રકૃતિ, મૂલ્ય અને ઉપયોગ
- ડેટા, માહિતી અને જ્ઞાન વચ્ચેનો તફાવત
- માહિતીનું પ્રત્યાયન : માહિતીનું ઉત્પાદન
- પ્રત્યાયનના પ્રસારણ માર્ગો, નમૂના અને અવરોધો
- વૈજ્ઞાનિક પ્રત્યાયનનાં વલણો
- માહિતીની વિજ્ઞાનની વ્યાખ્યા, કાર્યક્ષેત્ર અને હેતુઓ
- વિચારધારા તરીકે માહિતીવિજ્ઞાન
- માહિતીવિજ્ઞાનનો અન્ય વિષયો સાથેનો સંબંધ

એકમ-2

15

- માહિતી સમાજનો ઉદભવ, લાક્ષણિકતાઓ અને સૂચક બાબતો
- સમાજમાં ગ્રંથાલય અને માહિતી કેન્દ્રોની બદલાતી ભૂમિકા
- બૌદ્ધિક સંપત્તિનો ધારો, માહિતી અધિકારનો ધારો સ્વાતંત્ર્ય (freedom)ની વિભાવના, પ્રકાશન નિયંત્રણ (censorship)
- ડેટા સુરક્ષા અને પ્રમાણિક ઉપયોગ
- માહિતી સંબંધી કાર્યનીતિઓ, વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી તથા શિક્ષણમાં માહિતી અધિકાર
- આંતરરાષ્ટ્રીય અને રાષ્ટ્રીય કાર્યક્રમો અને કાર્યનીતિઓ (NAPLIS) માહિતી ટેકનોલોજી અને ગ્રંથાલય, UAP (યુનિવર્સિટી અવેબીલિટી ઓફ પબ્લિકેશન) UBC (યુનિવર્સલ બિબ્લિયોગ્રાફી કન્ટ્રોલ)

એકમ-3

15

- માહિતી આર્થિક સ્ત્રોત કોમોડીટી તરીકે

- માહિતી ઉદ્યોગ-ઉત્પાદકો, સમર્થકો અને મધ્યસ્થીઓ
- માહિતીનું બજાર (Marketing)
- જ્ઞાન વ્યવસ્થાપન વ્યાખ્યા, જરૂરિયાત અને અમલ
- માહિતી વ્યવસ્થાપન માહિતી વ્યવસ્થાપન (વિરુદ્ધ) જ્ઞાન વ્યવસ્થાપન

એકમ-4

15

- ઇન્ફર્મેટિક્સની વિભાવના અને વ્યાખ્યા
- ઉદ્ભવ પૃથક્કરણ
- Bibliographic Coupling
- Librametry , Bibliometrics : વિભાવના, ક્ષેત્ર અને ઉપયોગિતા Bibliometrics Laws - Bradford, Lotka and Zipf

મૂલ્યાંકન :

આંતરિક :	10 ગુણ સ્વાધ્યાય
	10 ગુણ પરિસંવાદ
	20 ગુણ આંતરિક કસોટી
	<hr/>
	40

બાહ્ય :	60 ગુણ
	<hr/>
	100 ગુણ

References (સંદર્ભ સ્રોત)

1. Acherton, P. (1977). A Handbook to Information Systems and Services, Paris : UNESCO
2. Babu, D. (1994). Information generation and Library Use by University Teacher. New Delhi: Gyan Publication
3. Baman. P. (1993). Studies on information System and services and programme in India and abroad. New Delhi: Ajanta Publication.
4. Chandran, D. (2006). Aligning knowledge Management with business strategy: ICDL.
5. Khanna, J. K. (1966). Handbook of library information systems & services. New Delhi: Beacon Books.
6. Kumar, P.S.G. (2004). Information and Communication. New Delhi: B.R. Publishing Corporation.
7. Rawlison, J. (1981). Pathways for communication. London: Grower.

ગુજરાતી :

1. કાનડિયા, પ્રયતકર અને રાવત ઉર્મિલાબેન પી. (2013). માહિતી અને પ્રત્યાયન. અમદાવાદ : પાર્શ્વ પબ્લિકેશન.

પાઠ્યક્રમ-102 : ગ્રંથાલય સ્વયંસંચાલન અને નેટવર્કિંગ

Library automation and Networking

પરિણામ (Outcome)

- વિદ્યાર્થીઓ ગ્રંથાલય સ્વયંસંચાલનના જુદા-જુદા પાસા સમજશે.
- કમ્પ્યુટર અને પ્રત્યાયન ટેકનોલોજીના ઉપયોગમાં કુશળતા વિકસાવશે.
- વિદ્યાર્થીઓ કમ્પ્યુટર નેટવર્કસની પાયાગત વિભાવનાથી વાકેફ થશે.
- ગ્રંથાલયમાં ઈન્ટરનેટના ઉપયોગનો પરિચય થશે.
- વિદ્યાર્થીઓ, કૃત્રિમ બુદ્ધિમત્તા અને વેબ ડિઝાઇનીંગની પાયાગત બાબતોથી વાકેફ થશે.
- કેટલાક ગ્રંથાલય વ્યવસ્થાપન સોફ્ટવેરનો પરિચય મેળવશે.
-

એકમ-1

15

- ગ્રંથાલય સ્વયંસંચાલન – વ્યાખ્યા જરૂરિયાત, હેતુ અને લાભ
- સ્વયંસંચાલન પદ્ધતિનું આયોજન : સ્વયંસંચાલનના પગથિયા : પાયાગત ટેકનોલોજી યોજના વિકસાવવી.
- ધ્યેય અને લક્ષ્ય ઓળખવા, હયાત ગ્રંથાલય સેવાઓ અને ટેકનોલોજીનું વર્ણન સંભાવનાનો અભ્યાસ, જરૂરિયાત અને અગ્રતાની આકારણી, વ્યૂહરચના તૈયાર કરવી, હાર્ડવેર અને સોફ્ટવેરની પસંદગી અને અમલ.
- ગ્રંથાલય સ્વયંસંચાલન સોફ્ટવેર પેકેજીસ : અભ્યાસ અને સંરચના

એકમ-2

15

- ગ્રંથપ્રાપ્તિ, સૂચિકરણ, સૂચિનો વપરાશ (OPAC), ગ્રંથપરિક્રમણ અને સામયિક નિયંત્રણ માટેની રૂપરેખા અને સ્વયંસંચાલિત પદ્ધતિનો વિકાસ,
- બારકોડ ટેકનોલોજી અર્થ, જરૂરિયાત અને લાભ, બારકોડના પ્રકારો. Dumb/Generic બારકોડ અને સ્માર્ટ બારકોડ – તેમનો વિનિયોગ

એકમ-3

15

- નેટવર્કિંગ : વિભાવના, જરૂરિયાત અને લાભ નેટવર્કના મૂળભૂત ઘટકો
- નેટવર્ક ટોપોલીજીસ – સ્ટાર, રીંગ, બસ અને ટ્રી
- વાયરલેસ નેટવર્કિંગ

- નેટવર્કના પ્રકારો – LAN, MAN and WAN
- લોકલ એરિયા નેટવર્ક – પ્રકારો અને ટેકનોલોજીસ
- નેટવર્કસ : સામાન્ય અને બિલ્લિયોગ્રાફિક
- સામાન્ય – ERNET, NICNET, INFONET
- ગ્રંથાલય નેટવર્ક : OCLC, BLAISE, JANET, INFLIBNET હેતુઓ, કામગીરી, સેવાઓ અને પ્રવૃત્તિઓ

એકમ-4

15

- ઈન્ટરનેટ : વિભાવના, લક્ષણો, સેવાઓ
- સર્ચ એન્જિન્સ – વિભાવના પ્રકારો – સર્ચ એન્જિન્સ અને મેટા સર્ચ એન્જિન્સના ઉપયોગ અને ફાયદા
- ઈન્ટરનેટ સર્વિંગ : વેબ બ્રાઉઝર્સ – હેતુ, કામગીરી, જુદા-જુદા બ્રાઉઝર્સથી ઉપલબ્ધ સગવડો
- ઈન્ટરનેટ સિક્યુરિટી
- ઈન્ટરનેટ સંદર્ભ સ્ત્રોત : ઓળખ, પ્રવેશ
- સંદર્ભ સેવા આપવા ગ્રંથપાલ માટે ઉપયોગી વિભિન્ન સ્ત્રોત
- ઈન્ટરનેટ માહિતી સ્ત્રોતનું મૂલ્યાંકન – જરૂરિયાત, પદ્ધતિઓ / રીતો
- કૃત્રિમ બુદ્ધિમતા (AI) - વિભાવના અને ઉપયોગ તજજ્ઞ પદ્ધતિઓ / જ્ઞાન આધારિત પદ્ધતિઓ તથા ગ્રંથાલય અને માહિતીવિજ્ઞાન કેન્દ્રોમાં તેનો વિનિયોગ
- વેબ: વિભાવના, ઉપયોગિતા વેબ માટે નિર્માણ
- વેબ ડિઝાઇન – પદ્ધતિ, પગથિયાં

મૂલ્યાંકન :

આંતરિક :	10 ગુણ સ્વાધ્યાય
	10 ગુણ પરિસંવાદ
	20 ગુણ આંતરિક કસોટી
	<hr/>
	40

બાહ્ય :	60 ગુણ
	<hr/>
	100 ગુણ

References (સંદર્ભ સ્ત્રોત)

1. અકબરી, અનુલ. (2004). માહિતી ટેકનોલોજી. અમદાવાદ : પાર્થ પ્રકાશન.
2. અંકુયા, બાબુલાલ. (2016). પુસ્તકાલય વિજ્ઞાન, અમદાવાદ : પાર્થ પ્રકાશન.

3. પટેલ મંજુભાઈ. (સંપા.). (2011). ગ્રંથાલયમાં માહિતી પ્રત્યાયન ટેકનોલોજી. અમદાવાદ : પાર્થ પ્રકાશન.
4. પટેલ, સતીષ, (2016), કમ્પ્યુટર ફન્ડામેન્ટલ. ત્રીજી આવૃત્તિ. અમદાવાદ : ગુજરાત વિદ્યાપીઠ.
5. પટેલ, વી. સી. (2004). કમ્પ્યુટર ઉદભવ વિકાસ,
6. લાલ, સી. (2004). ગ્રંથાલય એવમ્ સૂચના વિજ્ઞાન અધ્યયન માલા, નई દિલ્હી, एस.एस. पब्लिकेशन।
7. मिश्रा. प्रसिद्धकुमार. (2008). सूचना प्रौद्योगिकी एव पुस्तकालय, नई दिल्ली, रजत प्रकाशन.
8. शर्मा, सी. के. (2009), सूचना प्रौद्योगिकी, नई दिल्ली, एटलाटिक पब्लिशर्स एंड डिस्ट्रीब्यूटर्स ।
9. Singh, Mahendra Pratap. (2004). Use of Information Technology in Library and Information Science. Delhi: Abhijeet Publications.
10. Rao, Ravichandra (1990). Library Automation. New Delhi : Wiley Eastern.
11. Sharma, C. K. and Arya S. B. (1988). Documentation information Science and Automation in Libraries.Agra : Y, K. Publishers.

પાઠ્યક્રમ-103 : સંશોધન પદ્ધતિઓ અને આંકડાકીય રીતો

Research Methodology

પરિણામ (Outcome)

- વિદ્યાર્થીઓ સંશોધનના પ્રકારો અને રૂપરેખા અંગે માહિતગાર થશે.
- વિદ્યાર્થીઓને સંશોધન પદ્ધતિઓનું પ્રાથમિક જ્ઞાન મળશે.
- ડેટા પૃથક્કરણ અને અર્થઘટન સમજવામાં મદદ થશે.
- વિભિન્ન આંકડાકીય રીતોથી પરિચિત થશે.
- સંશોધન અહેવાલની મૂળભૂતતા સમજશે.

કલાક

એકમ-1

15

- સંશોધનની વિભાવના અર્થ, જરૂરિયાત અને સંશોધન પ્રક્રિયા
- સંશોધનના પ્રકારો – મૂળભૂત અને વ્યવહારિક સહિત આંતરવિદ્યાકીય અને બહુવિદ્યાકીય અભિગમ, ભારતમાં ગ્રંથાલય અને માહિતીવિજ્ઞાન ક્ષેત્રે સંશોધન.
- સંશોધન રૂપરેખાના પ્રકારો
- સમસ્યાની ઓળખ અને નિરૂપણ
- ઉત્કલ્પના અથવા પરિકલ્પના – અર્થ, લક્ષણો, સ્ત્રોત
- સંશોધન પ્રસ્તાવની રૂપરેખા તૈયાર કરવી,
- સંશોધનના નૈતિક ખ્યાલો
- સાહિત્ય શોધ – મુદ્રિત, અમુદ્રિત અને વીજાણુકીય સ્ત્રોત

એકમ-2

15

- સંશોધનની વૈજ્ઞાનિક, ઐતિહાસિક અને વર્ણનાત્મક પદ્ધતિઓ
- સર્વેક્ષણ પદ્ધતિ અને વૈયક્તિક અભ્યાસ પદ્ધતિ
- પ્રયોગાત્મક પદ્ધતિ અને ડેલ્ફી પદ્ધતિ

એકમ-3

15

- પ્રશ્નાવલી, અનુસૂચિ, મુલાકાત અને નિરીક્ષણ પ્રયુક્તિઓ
- પ્રમાણમાપ અને ઓળખયાદીઓ
- ગ્રંથાલય દસ્તાવેજો નોંધો અને અહેવાલો
- નિદર્શ પ્રયુક્તિઓ

- વર્ણનાત્મક આંકડાશાસ્ત્ર, મધ્યવર્તી સ્થિતિનું માપ, મધ્યક, મધ્યસ્થ અને બહુલક
- કોષ્ટકીકરણ અને સામાન્યીકરણ
- પ્રસારમાન : વિચરણ અને સહવિચરણ તથા સહસંબંધ
- પ્રમાણ વિચલન
- માહિતીની આલેખાત્મક રજૂઆત – સ્તંભ આલેખ, પાઈ આલેખ
- સંશોધન અહેવાલનું માળખું અને વિષયવસ્તુ
- સંશોધન અહેવાલ માટે માર્ગદર્શિકા

મૂલ્યાંકન :

આંતરિક :	10 ગુણ સ્વાધ્યાય
	10 ગુણ પરિસંવાદ
	20 ગુણ આંતરિક કસોટી
	<hr/>
	40

બાહ્ય

60 ગુણ
<hr/>
100 ગુણ

References (સંદર્ભ સ્ત્રોત)

- (1) Koli, L. N. (2006). Research Methodology. Agra : Y. K. publisher.
- (2) Lal, Bindrawan. (2002). Research Methodology. Jaipur : ABD Publisher.
- (3) Cragan, Leonard. (2008). Doing Social Research. Lanham : Rowman.
- (4) Kumar P. S. G. (2004). Research Methods and Statistical Techniques. Delhi : B. R. publishing Corporation.

ગુજરાતી :

1. ઉચાટ, ડી. એ. (2009). શિક્ષણ અને સામાજિક વિજ્ઞાનોમાં સંશોધનનું પદ્ધતિશાસ્ત્ર, રાજકોટ ડી. એ. ઉચાટ.
2. કાનડિયા, પ્રયત્કર કે. (2018), સંશોધન અને ગ્રંથાલય. અમદાવાદ : ગર્ગ પબ્લિકેશન.
3. કાનડિયા, પ્રયત્કર કે. (2014). ગુજરાત રાજ્યના વિશ્વવિદ્યાલય ગ્રંથાલયોના કર્મચારીઓનો કાર્યસંતોષ. અમદાવાદ : ફ્લેમિંગો પબ્લિકેશન.

4. શાહ, એ. જી. અને દવે, જે, કે, (2008-09) સમાજશાસ્ત્રની સંશોધન પદ્ધતિઓ અને આંકડાશાસ્ત્રીય વિશ્લેષણ. અમદાવાદ : અનડા.

પાઠ્યક્રમ-104 : ગ્રંથાલય અને માહિતીકેન્દ્રોનું વ્યવસ્થાપન Management of Library and Information Centre

પરિણામ (Outcome)

- વિદ્યાર્થીઓ ગ્રંથાલયમાં આધુનિક વ્યવસ્થાપનની પ્રવિધિઓ અને વિનિયોગનો પરિચય કરશે.
- ગ્રંથાલય અને માહિતીકેન્દ્રોના અસરકારક વ્યવસ્થાપનની પાયાગત બાબતો જાણશે.
- ગ્રંથાલય સંચાલનમાં સક્ષમ બનશે.

કલાક

એકમ-1

15

- ગ્રંથાલય વ્યવસ્થાપન – વિભાવના, વ્યાખ્યા, પ્રકૃતિ, હેતુ
- વ્યવસ્થાપનની વિચારધારાઓ
- વ્યવસ્થાપનની શૈલી અને અભિગમ
- વ્યવસ્થાપનનાં કાર્યો તથા ગ્રંથાલય અને માહિતીકેન્દ્રોમાં તેમની પ્રસ્તુતી
- આયોજન : વિભાવના, જરૂરિયાત અને હેતુ.
- આયોજનના સિદ્ધાંતો આયોજનની પ્રક્રિયાનાં પગથિયાં અને અવયવો, આયોજનના પ્રકાર,
- હેતુઓ માટેનું વ્યવસ્થાપન (Management of Objective)

એકમ-2

15

- ગ્રંથાલય પદ્ધતિ અભિગમ : ગ્રંથાલય પદ્ધતિ અને તેની પેટા પદ્ધતિઓ
- પ્રોજેક્ટ વ્યવસ્થાપન –PERT (Program Evaluation and Review Technique), CPM (Critical Path Method)
- પુનઃરચના (Reengineering) અને
- SWOT (Strength, Weakness, Opportunity, Threats)

એકમ-3

15

- ગુણવત્તાયુક્ત વ્યવસ્થાપનમાં નિર્ણયઘટક –વિભાવના, સમસ્યાઓ, પ્રક્રિયા,
- સહાયક વસ્તુઓ, માહિતી પદ્ધતિ વ્યવસ્થાપન (MIS) સંગઠનાત્મક સંરચના
- સત્તાની સોંપણી – સત્તા, જવાબદારી (Responsibility) અને જોખમદારી (Accountability)
- સંગઠનાત્મક પ્રત્યાયન – વિભાવના અને વ્યવસ્થાપનમાં તેની ભૂમિકા

- ગુણવત્તાયુક્ત વ્યવસ્થાપન – ગુણવત્તાની વિભાવના, ઘટકો તથા ગ્રંથાલય અને માહિતીકેન્દ્રોમાં તેનો વિનિયોગ, ગુણવત્તાયુક્ત વ્યવસ્થાપન તથા ગ્રંથાલય અને માહિતીવિજ્ઞાન સંબંધી માનકો ISO 9001 – ગુણવત્તા ચકાસણી

એકમ-4

15

- માનવસ્રોત – આયોજન, કર્મચારીનીતિઓ, કર્મચારીનિયુક્તિ ધોરણો
- ભરતીની કાર્યપ્રણાલી – પસંદગી, પ્રશિક્ષણ અને વિકાસ, આંતર વૈયક્તિક સંબંધો
- કાર્ય સંબંધો – નિરીક્ષણ, નિયંત્રણ, નેતાગીરી જૂથ પ્રેરકશક્તિ અને કામગીરીનું મૂલ્યાંકન, વ્યવસ્થાપકીય ગુણો
- ગ્રંથાલય નાણાં વિષયક સ્રોત એકત્રીરકરણ
- અંદાજપત્રની પદ્ધતિઓ – PBBS અને zero-based, અંદાજપત્રીય નિયંત્રણ
- Cost accounting –વિભાવના અને ઉપયોગ
- બ્રાહ્મસોતીકરણ : પુસ્તકો, સામયિકો અને ડિઝિટલ સામગ્રી સહિતની અન્ય સામગ્રીની પસંદગી, પ્રાપ્તિ, સંરક્ષણ અને જાળવણીના પ્રશ્નો અને વ્યવસ્થા

મૂલ્યાંકન :

આંતરિક : 20 ગુણ ગ્રંથાલય પ્રવાસ
20 ગુણ આંતરિક કસોટી

40

બાહ્ય :

60 ગુણ

100 ગુણ

References (સંદર્ભ સ્રોત)

- (1) Mittal, R. L. (1964). Library administration, theory and Practice. Delhi : Metro Polition.
- (2) Mukherjee S. K. & Sengupta B. (1972). Library Organization and Library administration. Calcutta word Press.
- (3) Rangnathan, S. R. (2007). Library administration. New Delhi : Ess Ess. Publication.
- (4) Shama and Singh. (2005). Library administration. New Delhi : Atlantic Publishers and Distri.
- (5) અગ્રવાલ, શ્યામસુંદર.(1976). ગ્રંથાલય સંચાલન તથા પ્રશાસન આગ્રા : શ્રીરામ મેહરા,
- (6) કુલશ્રેષ્ઠ, અજય. (1986). તુલનાત્મક પુસ્તકાલયધ્યક્ષતા, જયપુર, રચના પ્રકાશન.
- (7) સિંહ, રામશોભિતે, (1973). પુસ્તકાલય સંગઠન एवं પ્રશાસન, પટના, હિન્દી ગ્રંથ અકાદમી.
- (8) કાનડિયા, પ્રયતકર ખી. (2014). ગુજરાત રાજ્યના વિશ્વવિદ્યાલય ગ્રંથાલયોના કર્મચારીઓનો કાર્યસંતોષ. અમદાવાદ : ફલેમિંગો પબ્લિકેશન.
- (9) ભૈયા, છગનલાલ. (1977). ગ્રંથાલય વ્યવસ્થા અને સંચાલન, અમદાવાદ : સાહિત્ય મુદ્રણાલય.

(10) બારોટ, ચૂનીલાલ. (1972), ગ્રંથાલય વ્યવસ્થા (રંગનાથી વ્યવસ્થા) અમદાવાદ : ગુજરાત પુસ્તકાલય મંડળ.

(11) ચારણ, શિવદાનભાઈ. (1987). ગ્રંથાલય સંચાલન, અમદાવાદ : પાર્થ પ્રકાશન,

Ability Enhancement Course (As Per NEP 2020)

ગુજરાતી પ્રત્યાયન અને પ્રસાર

કલાક

30

એકમ - ૧ કોમ્યુનિકેશન

- કોમ્યુનિકેશન પ્રક્રિયા
- કોમ્યુનિકેશન એટલે શું?
- કોમ્યુનિકેશનના પ્રકાર : કુદરતી અને માનવીય

એકમ - ૨ ભાષા દ્વારા પ્રત્યાયન

- (1) ભાષા એટલે શું?
- (2) ભાષાની વ્યાખ્યાઓ
- (3) માનવ વ્યવહારમાં ભાષાનું મહત્વ